

Bibelen som kulturarv

The Cultural Turn i eksegesen

Om Marianne Bjelland Kartzow, Kasper Bro Larsen and Outi Lehtipuu (red.). 2023. *The Nordic Bible: Bible Reception in Contemporary Nordic Societies*. Berlin/Boston: De Gruyter

Lektor, ph.d., Gitte Buch-Hansen
Københavns Universitet

Abstract: This article combines a review of *The Nordic Bible: Bible Reception in Contemporary Nordic Societies* (2023) with a brief discussion of the book. The eleven case studies draw attention to the culturalization which increasingly characterizes the status and use of the Bible in the secular Nordic countries. The analyses demonstrate how the invocation in the public debate of biblical phrases, proverbs and parables typically neglect the original, scriptural context. Thus, the pastoral power of the Bible may be activated by referring to a shared – minimal – knowledge of the book, but still presupposes a shared acknowledgement of its sacred status. This development has taken place at the same time as the population in the Nordic countries has moved away from the romantic idea of the oneness of the nation – one language, one religion, one race, one land – to a new complex national multiplicity. However, the rich analyses of the book also call for national minority groups' response to this attempt to buckle up the Bible for the majority's national identity project.

Key words: Bibelreception – kulturarv – Bibleness – Pastoralmagt

Introduktion

Egentlig havde det været på sin plads at lade en retoriker, en politolog, en sociolog eller antropolog anmelde *The Nordic Bible: Bible Reception in Contemporary Nordic Societies* (2023). For med afsæt i bogens elleve casestudier kortlægger *The Nordic Bible*, hvorledes Bibelen jævnligt dukker op i den offentlige – primært politiske – debat i de nordiske lande: altså Norge, Sverige, Finland og Danmark (Islands eksegeter har ikke haft ressourcer til at bidrage til antologien). Analyserne af

den nordiske offentlighed indledes ved redaktørerne, som sætter studiet af Bibelens receptionshistorie ind i en faglig og metodologisk kontekst, og afsluttes med et efterord ved nytestamentleren James Crossley fra St Mary's University (UK), der sammenligner *the Nordic Bible* med brugen af Bibelen i den anglo-amerikanske verden.

Med sine analyser indskrives bogudgivelsen sig i *the cultural turn*, som i forlængelse af den såkaldte *sproglige vending* ser på, hvorledes ikke bare "talens forfatning" (for nu at bruge et udtryk fra Foucault) konstituerer vores verden, men også, hvordan særlige kulturelle fænomener, i dette tilfælde Bibelen, fungerer som *floating signifiers*. Som tegn er disse *signifiers*, samtidig med at de er kulturbærende, så underdeterminerede, at indholdet bliver fuldstændigt afhængigt af den kontekst, hvori de indgår. Med andre ord fordi tegnet i udgangspunktet er uden referent, altså med en *tom* symbolværdi, er det åbent for tilskrivning af mange forskellige, til tider endog modstridende, former for mening. *The Nordic Bible's* forskellige cases viser, hvorledes den kulturelle status, som åbenbart stadig er knyttet til Bibelen som kirkens hellige bog, kan aktiveres ved hjælp af minimale *pars-pro-toto* referencer; ja, bare ved henvisning til Bibelen som artefakt. Bibelen kan derfor ses som den vestlige verdens *totem*. I Crossleys afsluttende kapitel sættes denne udvikling på spidsen. Således er det hverken nødvendigt at tro på overnaturlige kræfter eller dogmatiske detaljer – ja, end ikke på den kristne Gud – for at acceptere den kulturelle magt, der er knyttet til Bibelen (Crossley, 280; med reference til Žižek 2003).¹ *The Nordic Bible* demonstrerer på denne måde, at Bibelens samfundsmæssige betydning ikke længere alene er knyttet til dens rolle som kirkens kanoniske skrift.

The Nordic Bible's historiske kontekst:

Luther og to-regimentelæren

At der i en nordisk offentlighed, altså i den mest sekulariserede del af den vestlige verden, argumenteres med Bibelen i mund og hånd kunne umiddelbart overraske. I Hallgeir Elstads bidrag, "The Bible in the Nordic Welfare States", får vi den historiske baggrund for dette paradoks, nemlig Luthers to-regimentelære og den bløde sekularisering, som kom til at præge det protestantiske Norden. På den ene side beskytter adskillelsen af åndens og sværdets regimenter de to sfærer mod (utidig) indblanding fra henholdsvis statens og kirkens side. På

1. Referencer uden årstal henviser til *The Nordic Bible* 2023.

den anden side er de teologiske rødder og værdier fortsat at finde i de opgaver, som reformationen lod *outsource* ved at overlade den kirkelige katekese og diakoni til først fyrsten og siden dennes afløser, staten. Det første aspekt undersøges i Kasper Bro Larsens bidrag, “Render unto Caesar”: Jesus and the Lutheran Liberal Bible in Debates on Religion and Politics in Denmark since 2000”. Bro Larsens analyse viser, hvorledes den kendte frase fra Jesus’ opgør med de jødiske ledere på tempelpladsen (Matt 22,15-22; Mark 12,13-17; Luk 20,20-26) af nutidens politikere, primært fra centrum-højrespekteret, også er blevet brugt til at kontrollere den politiske debat, altså *hvem* der har ret til at tale om hvad – og hvornår. Det andet aspekt berøres i Hanna Stenströms “Resisting the Rule of Mammon and Fighting with Jesus against Neoliberalism: Unexpected Uses of the Bible in Contemporary Political Debate in Sweden”, hvor analysen ser på, hvordan Jesus’ kritik af Mammon (Matt 6,24; Luk 16,13) og hans aktion på tempelpladsen (Matt 21,12-17; Mark 11,15-18; Luk 19,45-48; Joh 2,13-17) er blevet aktiveret i kritikken af introduktionen af “pro-profit aktører” i den svenske sundhedssektor og i skolevæsenet. Brugen af de bibelske vendinger i debatten afslører, at der er sektorer, som i velfærdssamfundet betragtes som “hellige” i den forstand, at deres opgaver ses som et “kald” og derfor bør ligge uden for den monetære logik.

Bibelseptionens metodologi

The Nordic Bible forfølger løbende et dobbeltspor. Samtidig med, at de elleve casestudier kan læses i deres egen ret, tjener de som empiri for forskellige forsøg på at få *receptionen* af Bibelen sat på begreb. I Kasper Bro Larsens artikel får vi præsenteret den definition, som bogens redaktører opererer med: “Bible receptions are events of re-contextualization in which authorial voices attach biblical texts and symbols to existing cultural and societal discourses” (Larsen, 81). Denne beskrivelse korresponderer fint med Hannah Strömmens brug af Deleuze og Guattaris tanker i *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia* (2000) om den kulturelle reception som *assemblage* – eller på dansk: kollage. De to franskmænd ser reception som en *begivenhed*, hvor (i dette tilfælde) Bibelen i kraft af den kulturelle scenografi, den installeres i, opnår en ny udsigelseskraft, som overskrider, hvad Bibelen i dens historiske kontekst siger. Skemaet i *The Nordic Bible’s* indledning (Kartzow, Larsen & Lehtipuu, 11) kan ses som et forsøg på en analytisk operationalisering af receptionen som begivenhed eller kollage. Skemaets “multidimensional approach” inkluderer

således både den mediale situation (inklusiv genre), den retoriske situation, de kulturelle koder, forforståelsen af de aktiverede tekster samt tilgangen til Bibelen som artefakt. Redaktørerne beskriver skemaet som dynamisk; det vil både kunne udvides og simplificeres.

Umiddelbart kunne jeg savne en inddragelse af fortolkerens *ethos* i det præsenterede skema. Der er tale om et aspekt, som fx spiller en vigtig rolle i fx Niko Huttunen og Outi Lehtipuu's bidrag, "The Bible as Hate Speech? Homosexuality and Romans 1 in a Contemporary Finnish Debate". Artiklen tager fat i en uhyre kompleks problemstilling: Et medlem af den lutherske kirke i Finland og tidligere minister for de finske kristendemokrater, Päivi Räsänen, blev anklaget for *hate speech* i forbindelse med, at hun havde lagt et *tweet* op, der blot bragte en affotografering fra den autoriserede bibel af det afsnit i Romerbrevet, hvor vi får Paulus' voldsomme udfald mod al homoseksualitet (Rom 1,26-27). *Tweet'et* blev lagt op, i forbindelse med at den lutherske kirke i Finland i 2019 indgik et officielt partnerskab omkring årets Helsinki-Pride (Huttunen & Lehtipuu, 61). Anklagerne mente, at Räsänsens opslag var et statement, der i lyset af den forestående Pride måtte forstås som en trussel. Således skulle Räsänen have benyttet sig af den særlige *ethos*, hun har haft som kristen minister. I sidste instans lykkedes det dog hendes forsvarere at få afvist påstanden med henvisning til det princip om ytringsfrihed, der ofte trumfer oplevelsen af krænkende tale.

Moderniseringen af Bibelens autoritet: Kristendommen som kulturarv

Centralt i de fleste af bogens analyser står Jonathan Sheehans *The Enlightenment Bible: Translation, Scholarship, Culture* (2005). Det er Sheehans pointe, at oplysningstidens opgør med Bibelens historicitet på ingen måde betød, at bogen mistede sin autoritet. I stedet blev den autoritative status knyttet til Bibelens rolle som formidler af den kulturarv, Vestens nationalstater hævder at bygge på (jf. Løland, 120). I bidraget "‘God Speaks Our Language’: Recent Scandinavian Bible Translations and the Heritagization of Christianity" peger Marianne B. Kartzow og Karin Neutel på, hvordan denne tendens er blevet forstærket af en række af de udviklingstendenser, som karakteriserer det post-sekulære og globaliserede samfund. Således ser vi en løbende svækkelse af befolkningens tilknytning til hævdede religiøse institutioner, samtidig med at befolkningssammensætningen kontinuerligt ændres som følge af migration: "these factors have created

the context within which a reshaping of previously (and arguably still) hegemonic religion is being recast as culture and as vital to the heritage of some countries” (Kartzow & Neutel, 164). I deres artikel demonstrerer de, hvorledes nyere bibeloversættelser fra henholdsvis Norge, Danmark og Sverige netop lanceres som en kulturarv, *hele* nationen af den grund bør forholde sig til. Som et konkret eksempel peger de på introduktionen af *Bibelen 2020* som “hele Danmarks Bibel”. Samtidig betyder den kulturelle satsning, at bibelselskaberne og andre udgivere ikke rammes økonomisk af det kirkelige “messefald” (Kartzow & Neutel, 174-75).

Bibelen som ‘floating signifier’ – og som pastoralmagt

Med enkelte undtagelser som fx Huttunen og Lehtipuu artikel viser bogens casestudier, at det kun sjældent er de bibelske skrifers *indhold*, der trækkes ind i den offentlige debat. Der er i højere grad tale om et repertoire af fyndord, punchlines eller illustrative narrative, som – *qua* deres brug – allerede er blevet frigjort fra den bibelske kontekst og er gledet ind i sproget, hvor vendingerne nu udgør et alment tilgængeligt reservoir af retorisk effektfulde troper. Et godt eksempel på dette er Ole Jakob Lølands bidrag “The Bible in Norwegian Politics: Scripture in the Parliamentarians’ Discourse”, som i bogstavelig forstand er bogens mest humoristiske case. Empirien i dette essay er en debat i Stortinget d. 13. december 2012 under den såkaldte “rød-grønne regering” (2005-13), en centrum-venstre koalition under ledelse af Arbeiderpartiets Jens Stoltenberg. Under en parlamentarisk drøftelse af en række relativt ukontroversielle lovforslag udviklede debatten sig til et veritabelt *Bible-thumping*, hvor debattører fra hele det politiske spektrum under stor munterhed spillede ind med bibelcitater og allusioner. Politikerne citerede primært fra den *quasi*-sekulære gammeltestamentlige visdomslitteratur, men også et enkelt eller to Jesus-ord kom på tinge. Vi ser her et eksempel på, hvordan de nytestamentlige evangeliets tilblivelseshistorie blev rullet tilbage. Således blev de Jesus-*logia*, der i form af anekdotiske *chreiai* og parabler oprindeligt har flydt rundt i de tidlige Kristustroende menigheder, på tinge frigjort fra den kanoniske kontekst, de var blevet inkorporeret i, for atter at blive rekontekstualiseret i lyset af vores egen tids problemstillinger.

Norges stærke sekularisering betyder, at selv kristen-demokraterne generelt viger tilbage for at appellere til Bibelen i forbindelse med den politiske debat. Seancen i Stortinget var undtagelsen, som bekræftede reglen. Debatten afslørede imidlertid, at politikerne grundlæggende

var enige om, at Bibelen repræsenterede de norske værdier – hvad disse så end måtte være. Den brede deltagelse i debattens *Bible-thumping* viste samtidig, at politikerne ikke bare ignorerede Bibelen. Løland forklarer dette forhold med en henvisning til den italienske filosof Giorgio Agambens tanker om den særlige *profanering* af Bibelen, som finder sted, når den bruges uden for det religiøses domæne. Profaneringen resulterer imidlertid samtidig i en overførsel af den “pastoral-magt”, der har været knyttet til brugen af Bibelen i kirken, til den person, som nu – ganske vist i en sekulær kontekst – aktiverer Bibelen: “The religious is not neutralized, but its forces are returned to a new use in what is imagined to constitute a mundane domain, which goes under the name of ‘politics’” (Løland, 120). Men samtidig må man, som idéen om den norske sekularisme foreskriver, distancere sig fra denne brug af “pastoralmagten” fx ved at ikklæde sit indlæg en distancerende humor og selvironi – og i det konkrete tilfælde: et drys munter, norsk julestemning.

Bibelen som kulturelt artefakt

Flere af bogens cases peger på en endnu mere minimalistisk brug af Bibelen end den, som blev demonstreret i det norske parlament. Louise Heldgaard Bylunds case, “The Bibleness of Children’s Bibles: Paratextual and Material Aspects of Nordic Children’s Bibles” fremdrager børnebiblerne som eksempler på, hvordan bogen, endnu inden den er blevet åbnet, trækker på Bibelens kulturelle status som *totem*. Skønt børnebiblerne er gendigtede – ofte ganske frie – versioner af de autoriserede forlæg, mimer bøgerne voksenbiblernes grafiske design for derigennem at opnå den *bibleness*, som kan understøtte de liberale værdier, fortællingerne formidler – typisk: tolerance, inklusion og den individuelle autonomi (Bylund, 190). Også behandlingen af lederen af det norske Fremskrittspartiet, Sylvi Listhaugs biografi *Der andre tier* (2018) i Hannah Strømmens artikel “A Nordic Far-Right Bible? Biblical Assemblages and the Role of Reception History” viser, hvor lidt der skal til for at aktivere Bibelens “kulturmagt”. Strømmen præsenterer os for Listhaugs affektive brug af sine barndoms minder fra søndagsskolens flannelograf-bibel, hvor papfigurer fra de udvalgte bibelhistorier kunne fæstnes. Erindringen om flanneltavlen bruges af Listhaug til at aktivere Bibelen som et kulturelt værn mod det, hun kalder “snikislamisering” af det norske samfund. Begge disse to cases er eksempler på, hvordan det alene er den kulturelle performativitet, der giver Bibelen dens retoriske *agency*.

Kristendommen og den toksiske maskulinitet

Umiddelbart stikker Mikael Larssons bidrag "Confession, Masculinity and Biblical Reception in Lars von Trier's *The House that Jack Built*" ud fra resten af bogen. Frem for at afdække og analysere en offentlig reception af Bibelen har essayet fokus på Larssons egen fortolkning af værket. Dertil kommer, at bidraget frem for Bibelen primært forholder sig til den kirkelige tradition og den kristne kultur, først og fremmest *Dantes guddommelige komedie*. Omdrejningspunktet i analysen er den bekendelse, som Foucault i mammutværket om seksualitetens historie ser blive gjort fri af den kirkelige kontekst for i stedet at blive en særlig aktivitet, hvorigennem subjektet dannes (Larsson 255). Således søger Jack (*the confessant*) Verges (*the confessor*) anerkendelse af sin voldelige omgang med kvinder. Von Trier lader *The House that Jack Built* udspille sig i de 70'ere, hvor manden fik det køn, som filmens hovedperson skal have forhandlet på plads. Filmen stiller derfor spørgsmålet om, hvor manden er på vej hen efter feminismens gennembrud. Desværre er det alene i artiklens konklusion, at dette perspektiv bliver berørt. Her sætter analysen Jacks bekendelser i relation til Anders Behring Breiviks lige så voldelige manifestation, der jo også havde et kvindeligt offer som sit vigtigste mål, nemlig den såkaldte statsfeminismes moder, Arbejderpartiets Gro Harlem Brundtland. Den tidligere leder af "Kvinnekabinetet" (1986-89) undgik kun at blive dræbt, fordi hun forlod Utøya tidligere end planlagt. Larssons analyse minder os således om, at det ikke kun var kampen mod multikulturalismen, som drev Breivik, men også en toksisk maskulinitet. 21. juni 2011 kan derfor ses som en rituelt iscenesat bekendelseshandling på linje med *The House that Jack Built* (Larsson, 272). I lyset af den stærke nordiske feminisme kunne det have været interessant, om artiklen havde set nærmere på, hvilken rolle Bibelen (om nogen?) spiller i de nye mandebælgelser, som også er dukket op i en skandinavisk kontekst, fx *Men in Black*.

Én nordisk bibel?

Antologien lægger op til spørgsmålet, om der findes et overlap mellem de elleve casestudier, som berettiger, at man kan tale om *the (!) Nordic Bible* – altså, i bestemt form. Spørgsmålet kunne også stilles anderledes: Findes der en særlig nordisk bibelsk forankret identitet? Svaret, som bogen giver, forekommer imidlertid at være negativt, forstået på den måde, at Bibelen primært ses som en kulturarv, man må

tage vare på for at undgå – med Listhaugs begreb – den “snikislamisering”, som muslimske migranter hævdes at bære med sig. Den anti-islamiske *trend* er således at finde i cases fra samtlige fire nordiske lande (Stenström, Strømmen, Larsen og Stewart).

I det lys kunne det have været interessant, om antologien havde ladet de nationale mindretal, som *ikke* er defineret af den “romantiske” idé om staten som ét territorium, ét sprog, én kultur, én religion, komme til orde. M.a.o. det ville have været et fint supplement til James Crossleys perspektiv *udefra*, hvis man havde givet spalteplads til minoritetsstemmer *indefra*. Hvordan har fx de danske muslimer oplevet lanceringen af *Bibelen 2020* som “hele Danmarks bibel”? Vi ved det ikke. Ligeledes har *The Nordic Bible* et bidrag *om* de jødiske menigheders brug af de nationale bibeloversættelser i Riikka Tuoris “Jewish Receptions of the Finnish Bible: Negotiating Jewish Identity in Contemporary Finland”. Men hvad betyder det for de jødiske finner, at Bibelen gøres til kulturarv? Som en del af disse mindretal kunne man også nævne de samer, hvis dyr fører dem på tværs af Nordnorge, Nordsverige og Nordfinland, eller de inuitter, som er medlemmer af det danske rigsfællesskab, men som også orienterer sig mod de øvrige arktiske folk, eller det tyske mindretal i Sønderjylland. Med andre ord så får man lyst til at spørge til, hvad der sker med *the Nordic Bible*, hvis stemmerne på kanten får lov at bidrage til denne. Men disse spørgsmål rejser sig jo alene, fordi bogen leverer en solid analyse af hovedstrømningerne.

Litteratur

- Agamben, Giorgio. 2007. *Profanations*. Overs. Jeff Fort. New York: Zone Books.
- Deleuze, Gilles og Félix Guattari. 2013. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Overs. Brian Massumi. London: Bloomsbury.
- Foucault, Michel. 1998. *The Will to Knowledge: History of Sexuality 1*. Overs. Robert Hurley. London: Penguin Books.
- Foucault, Michel. 2020. *Talens forfatning*. Overs. Søren Gosvig Olesen. Serien: Klassikere. København: Hans Reitzels Forlag.
- Sheehan, Jonathan. 2005. *The Enlightenment Bible: Translation, Scholarship, Culture*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Žižek, Slavoj. 2003. *The Puppet and the Dwarf: The Perverse Core of Christianity*. Cambridge, MA: MIT Press.